

UDK 1(44):821.133.1.09Rousseau(049.3)

Primljeno: 18. 03. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Matea Tunjić

SAMOTNI ŠETAČ: SRCE PROSVJETITELJSTVA

(Goran Sunajko, *Samotni Šetač: filozofija i književnost*
Jean-Jacquesa Rousseaua, Durieux, Zagreb, 2024)

Ako i ne vrijedim više, barem sam drugačiji.
(Jean-Jacques Rousseau, *Ispovijesti*)

Samotnog Šetača, velikog je francuskog filozofa, književnika i glazbenika, Jeana-Jacquesa Rousseaua, te njegovu filozofiju i književnost, u svojoj šestoj autorskoj knjizi prikazao Goran Sunajko, izvanredni profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Već nam samim naslovom autor naznačuje glavne odlike studije, podijeljene u četiri dijela. *Samotni je Šetač* kao naslov nadahnut Rousseauovim autobiografskim djelom *Sanjarije samotnog šetača*, a to nam, prije svega, autorovim riječima govori da u studiji, koja donosi „pregled izdvojenih segmenata Rousseauovih razmatranja” (str. 18), više „govori on (Rousseau, op. a.) nego mi” (str. 18). Razlog je tomu što „valja nekad ostaviti i predmetu da progovara sam, a naša je zadaća samo dijelove toga puta iznijeti na jednome mjestu, svjesni da i sam izbor upada u zamku opredjeljenja i time interpretacije” (str. 18).

Oslanjajući se, dakle, na autobiografske podatke u kojima su jasno vidljivi motivi, stanja i kontekst u kojemu je djelovao, autor nam donosi *filozofiju i književnost Jeana-Jacquesa Rousseaua*. Iako navodi da se kroz djelo protežu samo segmenti, Sunajko ipak daje cjelovit prikaz Rousseauova djelovanja ne odvajajući filozofiju od književnosti, ističući taj “specifikum francuske kulture” (str. 20), a ni kontekst od

djela, pružajući nam uvid u, kako sam kaže, raznolikost promišljanja ženevskog filozofa i genijalnu svestranost jer: „zapitamo li se: ‘je li Ludwig Wittgenstein napisao najuspješniju ljubavnu priču svog stoljeća? Je li Thomas Hobbes skladao operu – i je li ona nadahnula Mozartovo djelo? Je li Byron pisao pjesme o Humeu ili Leibnizu? Je li Schiller napisao sonete o Descartesu i Locke? Pitanja se čine previše smiješnima da bi opravdala odgovor. Postavite ista pitanja i Jean-Jacquesu Rousseauu i istina je suprotna” (str. 16).

No, unatoč ili zahvaljujući spomenutoj raznolikosti, utjecaju na suvremenike i sljedbenike, „Rousseau konačno na vrhu ostaje posve sam” (str. 16). Iz toga proizlazi treća i najvažnija odlika *Samotnog Šetača*, jedna od glavnih karakteristika velikog Ženevljanina – samoća, u njegovim osobnim, filozofskim i književnim šetnjama. Međutim, ona se ovdje, kako nam autor objašnjava, nikako ne smije shvatiti kao usamljenost jer „razlika između samotnjaka i usamljenoga u tome je što prvi u samoći nalazi sreću, a drugi nesreću” (str. 13). A upravo je „samotnost u grudima velikoga Ženevljanina bila u službi najvažnijega osjećaja koji je njime upravljao čitava života – osjećaja nezavisnosti. S jedne je strane ona izbor u kojem nalazi smisao i jedini *modus vivendi*, a s druge rezultat njegovih misli koje su nalazile malo saveznika u trendu epohe koju stvara” (str. 13). Stoga ne čudi da je autor za naslov studije kojom obuhvaća filozofiju i književnost Jeana-Jacquesa Rousseaua odabrao onaj koji najviše ističe samoću jer se ona, uz osjećaj nezavisnosti i narav, ističe u sva četiri dijela knjige, *Estetici*, *Metafizici*, *Filozofiji politike* i *Korespondenciji*: *Svi protiv jednog, jedan protiv svih!*.

U prvom i najobimnijem dijelu, *Estetici*, obuhvaćajući rasprave o umjetnosti, točnije o književnosti i muzici, autor s jedne strane ističe *Autobiografizam*, a s druge *Književnost*, *muziku* i *estetičku esejistiku*. Tako nas u prvom dijelu uvodi u kontekst donoseći nam podatke o Rousseauovu životu i momentima koji su utjecali na njegovo djelovanje i razvoj mišljenja. Autor, riječima Ženevljanina, citirajući *Ispovijesti*, *Sanjarije samotnog šetača* i *Dijaloge* s mnoštvom autobiografskih elemenata, ističe važnost Rousseauove introspekcije i time objašnjava samoću, nezavisnost i česte bjegove iz Pariza u prirodu. Već tu čitatelj otkriva još jednu od glavnih karakteristika Rousseauove misli – prednost strasti nad razumom, u prosvjetiteljstvu, razdoblju koje gotovo da glorificira razum. Premda je autor formalno prvu cjelinu posvetio introspekciji i autobiografskim elementima, oni će se, kao što smo već naveli, protezati cijelom studijom. Njima će autor potkrepljivati objašnjenja ne samo Rousseauove prirodne pedagogije i teologije, prednosti osjećaja i srca nad razumom, nego i proturječnosti koje se javljaju, posebno kad se estetičkim i metafizičkim promišljanjima dodaju politički spisi.

U istom tonu – isticanju osjećajima nad razumom, autor nastavlja drugi dio *Estetike*, uvodeći nas u Rousseauovu književnost, navodeći, uz autobiografske elemente, začetke filozofskih ideja u *Juliji* ili *Novoj Heloizi*. Njegov će epistolarni roman preoblikovati europsku književnu kulturu jer će Ženevljanin u roman, tada sekundarni žanr, unijeti „tu uzvišenost osjećaja, toliku intenzivnost vjere, (...), tu apostolsku toplinu” (str. 56). A osim sentimentalnosti koju *Julija* u sebi nosi, dodatno naglašene radnjom smještenom u intimnost prirodne atmosfere, autor posebno ističe estetičko-filozofske trenutke romana. Naglašava tako Rousseauovo shvaćanje ljepote, još uvijek neodvojivo od dobrote, kao što je to bilo i u Grka, ističući kako je „dobrota samo ljepota koja djeluje, da je prva tijesno povezana s drugom, i da obje imaju zajednički izvor u dobro usklađenoj prirodi” (str. 66). Upravo zbog toga Ženevljanin kritizira znanost jer je ona, „kod većine onih koji je gaje poput novca...” (str. 65) te ako se učenim ljudima oduzme zadovoljstvo što ih slušaju drugi, znanje u njihovim očima neće biti ništa (usp. str. 65). Znanstvenici, smatra Rousseau, „žele biti učeni samo u tuđim očima” (str. 65). Umjetnost pak, ako se dobro usmjeri, utječe na dušu, budi osjećaje i strasti, vraća čovjeka njegovoj naravi. No i ona će se dakako, skupa sa znanošću ovoga doba naći na udaru kritika. Tako Ženevljanin ističe da će „ovakav razvoj znanosti i umjetnosti, koji nadarenosti uvijek daje prednost pred korisnošću, dovesti do toga da imamo fizičare, geometre, kemičare, astronome, pjesnike, muzičare i slikare, ali nemamo građane. Rousseauova kritika nije usmjerena znanostima i umjetnostima, nego mišljenju da ih treba pretpostaviti razvoju čovjekove moralnosti i vrijednosti. Drukčije rečeno, imamo znanstvenika, filozofa i umjetnika, a nigdje čovjeka” (str. 89-90).

Zbog toga će *Samotni Šetač* inzistirati da se njegov *Emile* odgaja u prirodnom okruženju, daleko od grada, znanosti i umjetnosti, usvajajući samo znanje vezano za prirodu, kako bi na kraju odrastao u pravog građanina. Takva će prirodna pedagogija, stavivši u središte odgoja ljubav prema sebi (*l'amour de soi-même*), temeljnu prirodnu strast za samoodržanjem, iz koje proizlazi i ljubav prema drugima, odnosno milosrđe (*pitié*) (usp. str. 85), izazvati preokret u pedagogiji i filozofiji odgoja i utjecati na Rousseauove sljedbenike. Važno je naglasiti da se u ovom djelu, kojega autor ističe uz estetiku i književnost jer je *Emile*, uz *Juliju*, u 18. stoljeću izuzetno popularan roman, kao glavne karakteristike ističu narav i nezavisnost, neodvojiva od slobode. *Emile* bi, kao i svatko, trebao biti odgojen u onoj iskonskoj ljudskoj strasti – ljubavi prema sebi, koja se razlikuje od sebeljublja ili sebičnosti (*l'amour de soi*), tako da se iz nje kroz poistovjećivanje s drugima koji pate, dođe do milosrđa i ljubavi prema svim ljudima. „Takav Emil, zaključuje ženevski filozof, spreman je za društvo jer je

odrastao u potpunoj slobodi. Posve oslonjen na vlastite snage, ne može zamisliti većeg zla od ropstva, pun je sažaljenja za bijedne kraljeve koji nisu ništa drugo doli robovi onih koji im se pokoravaju (...) On bi sažalijevao čak i neprijatelja koji bi mu učinio zlo jer bi u njegovoj zlobi vidio njegovu nesreću!" (str. 85) A upravo će takvog nezavisnog pojedinca kao građanina Ženevljanin imati na umu kad bude pisao *Društveni ugovor* (usp. str. 78).

Završetak prve cjeline okrunjen je raspravom o muzici, Rousseauovoj najvećoj ljubavi jer „premda je najviše traga ostavio kao književnik i politički teoretičar, Rousseau je najviše ljubavi pronalazio u muzici koja ga je čitava života inspirirala u najvećoj mjeri" (str. 54). Nakon kritike kazališta u *Pismu d'Alembertu o predstavama*, ženevski filozof u *Ogledu o podrijetlu jezika*, *Pismu o francuskoj glazbi* i *Razmatranju dvaju načela koja zastupa gospodin Rameau* ističe kako bi u muzici prednost trebalo dati melodiji nad harmonijom. Melodija, naime, kao izraz prirodnog ljudskog glasa, „djeluje na um različitim slikama, srce pokreće različitim osjećajima, uzbuđuje ili smiruje strasti, čime ima moralni učinak" (str. 106). Harmonija s druge strane, ne samo da „ne izražava bit muzike, koja je u bitnome glas i pjev, nego je ona naknadno pridodani, konvencionalni, posve drugi element" (str. 108). Dakle, „samo iz melodije izlazi ona nepobjediva sila strastvenih akcenata, od nje potiče sav utjecaj muzike na dušu" (str. 67). Isto tako, kao što melodiju pretpostavlja harmoniji, u likovnoj umjetnosti obrise pretpostavlja boji (usp. str. 101). Time će Ženevljanin još jedanput razumu pretpostaviti osjećaje, ali kao i uvijek, ne trebamo ih shvatiti kao oprečne razumu nego, njegovim rječnikom, „razum bez strasti čini čovjeka nepotpunim" (str. 97).

Druga i najkraća cjelina obuhvaća promišljanja o *Metafizici*, najviše vidljiva u *Ispovijedanju vjere savojskog vikara*, četvrtoj knjizi *Emilea*. Ne treba naglašavati da se Rousseau istaknuo i ovim promišljanjima, u kojima dosljedno suprotstavlja subjektivnost vjere onoj objavljenoj, izazvavši pritom brojne reakcije kao i javno spaljivanje njegove knjige. „Boga se ne može spoznati, kako je to prema njegovim učincima u svijetu postavio Toma Akvinski, već samo osjećati jer su nam njegova djela, smatra Rousseau, nepoznatljiva razumskim putem. Boga se ne zna, nego osjeća!" (str. 115) Nadalje, Rousseau Boga shvaća, ili bolje rečeno osjeća, kao biće koje ima moćnu, i mudru volju i „koje pokreće svijet i uređuje sve stvari" (str. 121).

Autor potom promišlja o volji, njezinoj slobodi i metafizičkom podrijetlu, koja će *Samotnom Šetaču* biti temeljni pojam u filozofsko-političkim raspravama (usp. str. 115). Tako shvaćena volja imat će veliku ulogu u izravnoj demokraciji, kojom Rousseau kritizira predstavničku jer „jedino pojedinac zajedno sa svojom voljom

sudjeluje u odlučivanju, što istodobno podrazumijeva odbacivanje političke teorije predstavnništva i ideje o podijeljenoj suverenosti” (str. 175). O ovim pitanjima, kao i o suverenitetu, jednakosti, republikanskoj i demokratskoj političkoj teoriji, autor raspravlja u trećem dijelu, *Filozofiji politike*, u čijem je kontekstu Ženevljanin i najpoznatiji. Stavljajući njegove filozofsko-političke misli u odnos sa suvremenici-ma, autor prvo ističe kontekst i glavne Diderotove, Montesquieuove i Voltaireove filozofsko-političke postavke, a potom Rousseauove koje slijede iz njih, ali ih i kritiziraju. Tako nam Sunajko, nakon analize nejednakosti u *Raspravi o nejednakosti*, donosi glavne postavke *Društvenog ugovora*. Autor ističe suverenost spomenute volje za koju je nužno da bude općenita i nedjeljiva „jer, tradicionalno metafizički, volja je vezana za individualni bitak, odnosno osobu, stoga nije moguće da bi bitak mogao biti izvan sebe, predstavljen voljom dugoga bitka” (str. 175). Ostanak volje nakon potpisivanja društvenog ugovora kao volje svakog pojedinca jamči njegov legitimitet. Stoga je suveren u Rousseauovoj teoriji suverenosti zapravo općenita volja, koju ima narod i koja podrazumijeva jednoglasnost, radikalne postavke slobode i jednakosti (usp. 177 i 178). Jedino tako, pokoravajući se sami sebi, građani ostaju slobodni u krilu države. Pretposljednji dio studije, riječima urednika, autor zaokružuje „fiziokratskim ekonomskim načelima u *Nacrtu ustava za Korziku*, modelu države u *Razmatranjima o vladavini u Poljskoj*, načelima ekonomske analize u enciklopedijskoj *Raspravi o političkoj ekonomiji*” (str. 8) i *Pismima s planine* kojima ističe važnost *Samotnog Šetača* u razvoju demokratske i republikanske političke teorije.

Prije samog kraja autor *Samotnog šetača* kao da se vraća na početak donoseći još nekoliko biografskih i intimnih elemenata, oslikavajući nam s jedne strane *ne-prijateljstvo prijatelja*, odnos s prijateljem Diderotom, pretvoren u neprestani sukob dvojice enciklopedista, i s druge strane *prijateljstvo neprijatelja*, odnos s Voltaireom, pun poštovanja unatoč svim neslaganjima u mišljenju. Umjesto zaključka, autor nam donosi svojevrsnu Rousseauovu oporuku, a time i nas vraća na početak našeg promišljanja o studiji. Izostanak zaključka, naime, navodi nas na promišljanje da je i sam autor, slijedeći šetnje *Šetača*, svoje djelo oblikovao s književnim, umjetničkim i filozofskim elementima, zanemarujući usku znanstvenu strukturu kako bi što vjernije i cjelovitije prikazao ženevskog filozofa što i samog autora čini samotnim u suvremenim znanstvenim pristupima. Stoga ne čudi da svoju studiju naziva pričom o „Samotnom Šetaču kojemu je osjećaj nezavisnosti nadređen svima drugima, pa se samotnost u prosvjetiteljskoj epohi zrcali u tome što je racionalizmu suprotstavio iracionalnost, razumu osjećaje, klasicističkomu »mi« romaneskno »ja«, glavi srce,

kulturi prirodu, znanosti umjetnost, metafizičkoj antropološku pedagogiju, harmoniji melodiju, francuskoj glazbi talijansku, sebičnosti samladost, bogatstvu skromnost, nejednakosti jednakost, *bourgeoisu citoyenu*, merkantilizmu fiziokraciju, objavljenoj religiji građansku (civilnu) religiju, monarhiji demokraciju, revoluciji prirodnu harmoniju i mir” (str 14). A upravo će ova studija u obliku priče o *Samotnom Šetaču*, donoseći čas iz književne, čas iz filozofske, čas iz povijesne, čas iz (auto)biografske perspektive, uvjereni smo, zbog svojeg pristupa, biti nezaobilazna točka, u recepciji djela velikog Ženevljanina u Hrvatskoj ali i šire.

Adresa autorice
Author’s address

Matea Tunjić, doktorandica
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
mateatunjc90@gmail.com